

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Застрожнікова Ірина Володимирівна,

*к. держ. упр., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь*

ORCID 0000-0002-9988-5288

УДК 351.851.001.11

doi: 10.34213/tp.19.03.13

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Визначено основні поняття державного регулювання розвитку освітньої системи в Україні. Розглянуто складники освітньої системи, стисло охарактеризовано кожен з її елементів (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна та вища освіта, самоосвіта, післядипломна освіта, аспірантура та докторантура). Визначено головні принципові відмінності державного регулювання та державного управління. Дано визначення поняття “освітня система”. Вказано основні відмінності понять “державне регулювання” та “державне управління”. Наведено визначення та основні завдання державного регулювання освітньої системи в Україні.

Ключові слова: державне управління, державне регулювання, державне регулювання освітньої системи, заклади освіти, освіта, освітня система, складники освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження понятійного апарату державного регулювання розвитку освітньої системи знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у вивчення її окремих аспектів зробили: О. О. Євсєєва, Г. І. Башнянин, В. В. Сиченко, Т. О. Лукіна, Л. Г. Чернюк та ін. Однак аналіз наявних досліджень свідчить, що в більшості з них немає глибокого дослідження саме понятійного апарату державного регулювання розвитку освітньої системи в Україні. Без розуміння понятійного апарату неможливе обґрунтування адекватної до умов нашої держави стратегії державного регулювання розвитку системи освіти.

Головною **мета статті** є дослідження понятійного апарату державного регулювання освітньої системи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання освітньої системи України, на наш погляд, розпочинається із закріпленням у Конституції України прав громадян на освіту. Зокрема, у ст. 53 Основного Закону зазначено: “Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов’язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі”.

© Застрожнікова І. В., 2019

У контексті формування повного та детального понятійного апарату державного регулювання розвитку освітньої сфери доцільним є надання визначення та дослідження сутності понять: “державне регулювання”, “державне управління”, “освітня діяльність” та “освітня система”. Освітня система держави, за даними Закону України “Про загальну середню освіту”, містить дев’ять основних компонентів (рис. 1). Для вивчення понятійного апарату освітньої сфери необхідно надати визначення кожного з компонентів.

1. Освітня діяльність позашкільного навчального закладу – процес надання знань, формування вмień і навичок з різних напрямів позашкільної освіти, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, фізичних якостей відповідно до задатків та запитів особи [2].

2. Освітня діяльність у сфері дошкільної освіти – діяльність дошкільних навчальних закладів незалежно від типу і форми власності, які забезпечують розвиток дітей дошкільного віку, корекцію їхнього психологічного і фізичного розвитку [3].

Рис. 1. Компоненти освітньої сфери держави.
Примітка. Побудовано автором на основі [1]

3. Освітня діяльність у сфері загальної середньої освіти – діяльність загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типу і форми власності, які забезпечують реалізацію права громадян на отримання загальної середньої освіти (початкової загальної освіти, базової загальної середньої освіти, повної загальної середньої освіти), корекцію психологічного і фізичного розвитку дітей шкільного віку [3].

4. Освітня діяльність у сфері професійно-технічної освіти – діяльність професійно-технічних навчальних закладів незалежно від типу і форми власності, що провадиться з метою підготовки (у т. ч. первинної професійної підготовки та професійно-технічного навчання) здобувачів професійно-технічної освіти, перепідготовки та/або підвищення їхньої кваліфікації за професіями, які включено до Національного класифікатора професій ДК 003:2010.

5. Освітня діяльність у сфері вищої освіти – діяльність закладів вищої освіти (ЗВО) і наукових установ, що провадиться з метою підготовки здобувачів вищої освіти на певних рівнях вищої освіти за певними спеціальностями.

6. Самоосвіта – освіта, що набувається у процесі самостійної роботи, без проходження системного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Роль самоосвіти у розвитку особистості будь-якого віку важко періодизувати. На думку вченого О. Бурлука, самоосвіта – це соціокультурне явище, що почало домінувати в індустріальному суспільстві з появою бібліотек та тиражування книг [4].

7. Післядипломну освіту в українському законодавстві визначено як спеціалізоване вдосконалення професійної підготовки та освіти особи шляхом поглиблення, оновлення та розширення її професійних знань, навичок та вмінь або ж навіть отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду. Згідно з таким визначенням, післядипломна освіта створює необхідні умови для безперервності освіти та включає: стажування, підвищення кваліфікації (розширення профілю), спеціалізацію та перепідготовку.

8–9. Аспірантура (8) та докторантура (9) – це форми підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів для ЗВО та науково-дослідних установ.

Система освіти в Україні, окрім освітніх установ, також включає освітні стандарти і програми, органи управління освітою й підвідомчі їм установи й організації, суспільні об'єднання.

Таким чином, освітня система – це поняття, що віддзеркалює невід'ємну частину будь-якого суспільства або спільноти та включає сферу дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, самоосвіту, аспірантуру та докторантуру. У суспільстві існує необхідність у підготовці та пристосуванні своїх громадян до життя в суспільстві й навколишньому світі, і саме освітня система відповідає за цей процес.

Державне регулювання й державне управління спрямовано на досягнення однієї мети управління: упорядкування соціальних об'єктів та соціальних процесів, переведення їх з одного стану в інший. Проте державне регулювання й державне управління мають суттєві відмінності, пов'язані з використанням специфічних засобів (методів) управлінського впливу.

Державне управління – цілеспрямована і свідомо послідовна діяльність, що полягає в реалізації державно-владних повноважень суб'єктами державного управління, у результаті якого трапляється зміна суспільних подій, явищ і станів. Державне управління, спрямоване на упровадження в державне життя політики та стратегії, є головним засобом реалізації суб'єктно-об'єктних відносин на рівні держави, у якій суб'єктом управління є система державної влади у формі спеціально створених органів, між якими розподілено окремі функції державної влади, а об'єктом державного управління є все суспільство.

Поняття державного регулювання необхідно визначати на основі загальної теорії управління з урахуванням особливої сфери діяльності органів держави, які мають виконавчий характер. Отже, “державне регулювання” є більш широким поняттям, ніж “державне управління”, оскільки охоплює

ширшу сферу діяльності держави; державне регулювання тісно пов'язано з формами державного управління.

Державне управління формує умови для функціонування суб'єктів і об'єктів управління в напрямі, який є головним для держави та за яким буде розвиватися управлінська система в цілому. Державне регулювання передбачає декілька способів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи умови для більш ефективної діяльності. Через це державне управління інколи порівнюють з використанням непрямих (заохочувальних, стимуляційних, економічних) способів управлінського впливу. При цьому державне регулювання не може бути використано без застосування методів безпосереднього впливу на об'єкти управління, і тому державне регулювання, зрештою, неможливе без державного управління.

Освіта – складний багатоаспектний об'єкт управління, система, щоа поділяється на декілька автономних підсистем керівного впливу. А це є освітній процес та його результати, освітні програми, освітні установи. Специфіка предмета впливу, що зумовлена змістом освітніх відносин і соціальним значенням галузі освіти, та чинні нормативно-правові акти в галузі освіти визначають особливості державного регулювання освіти, серед яких: суспільно-державний характер освіти; нетипове розмежування компетенції; особливий метод правового регулювання; автономія навчальних закладів; багатосуб'єктний склад органів, що справляють регуляторний вплив, та багато іншого, зокрема зміна змісту освіти та експерименти в галузі освіти.

Головним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки є Міністерство освіти і науки України (МОН), діяльність якого керується Кабінетом Міністрів України. До головних місій міністерства належить забезпечення розроблення й реалізації державної політики в таких сферах: освіта і наука, наукова, науково-технічна та інноваційна діяльності, трансфер технологій. Крім того, до повноважень МОН входить державний контроль роботи навчальних закладів, установ та організацій, підприємств, що надають послуги у сфері освіти або здійснюють іншу діяльність, об'єднану з наданням таких послуг, незалежно від форми власності та підпорядкування. Акти МОН мають обов'язковий характер у межах його повноважень для міністерств та відомств, що керують закладами освіти [5].

На нашу думку, державне регулювання освіти являє собою систему соціальних, політичних, організаційних, правових, і економічних методів і форм впливу на суб'єктів освітніх процесів, які визначають середовище для реалізації завдань і цілей, здатних одночасно відповідати як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам самих цих суб'єктів.

Треба відзначити, що головним завданням державного регулювання на ринковому просторі послуг освіти є створення необхідних умов задля діяльності ЗВО, які саме й надають послуги освіти. Багато хто з експертів сфери управління та освіти, практики і теоретики констатують, що системні підходи до управління освітою нині не відповідають вимогам сьогодення [5].

Державне регулювання освіти повинне забезпечити баланс приватного та публічного інтересу в цій галузі та відбивати всі перераховані особливості. Для забезпечення ефективного функціонування галузі освіти потрібно разом з гарантованою державною підтримкою зберегти державно-громадський характер управління, розвивати самоврядування в галузі освіти,

відобразити організаційне та нормативне створення регіональних освітніх комплексів. Ці завдання має вирішувати відповідний механізм державного регулювання в галузі освіти України на основі необхідної нормативно-правової бази. Нині саме державі слід брати до відома суперечливі реалії різних сфер суспільного життя і, враховуючи це, робити все можливе на законодавчому рівні для підвищення освітнього рівня українського суспільства та забезпечення належного функціонування діяльності галузі освіти. Саме через це в подальшому потрібно звернути увагу на вивчення законодавства як чинника державної політики у сфері освіти України, реалізація якої сприятиме розвитку сфери освіти.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вивчення понятійного апарату об'єкта дослідження є невід'ємною частиною будь-якої наукової розвідки. Дослідження понятійного апарату державного регулювання освітньої системи включає вивчення складників системи освіти України та особливості державного впливу на неї. Освітня система України включає дев'ять основних компонентів, а саме: сферу дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, самоосвіту, аспірантуру та докторантуру. Нами було встановлене, що державне регулювання освітньої являє собою систему соціальних, політичних, організаційних, правових, і економічних методів і форм впливу на суб'єктів освітніх процесів, які визначають середовище для реалізації завдань і цілей, здатних одночасно відповідати як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам самих цих суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 жовт. 2018 р. № 2541-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
2. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III. Дата оновлення : 01.01.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
3. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти / затв. Постановою КМУ від 30 груд. 2015 р. № 1187.
4. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище : автореф. дис. ... канд. філос. наук / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2005. 15 с.
5. Застрожнікова І. В. Державне регулювання підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад вищими навчальними закладами України. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2019. Вип. 1 (55). С. 150–154.

References

1. Pro zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 13 zhovt. 2018 r. No. 2541-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
2. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 22 cherv. 2000 r. No. 1841-III. Data onovlennia: 01.01.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
3. Litsenziini umovy provadzhennia osvitnoi diialnosti zakladiv osvity: Postanovoiiu KMU vid 30 hrud. 2015 r. No. 1187.
4. Burluka, O.V. (2005). Self-education of the individual as a sociocultural phenomenon. *Candidate's thesis*. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv.
5. Zastrozhnikova, I.V. (2019). State regulation of training for united territorial communities by higher educational institutions of Ukraine. *Actual Problems of Public Administration: sb. sci. pr.*, 1 (55), 150–154. Kharkiv: View of KRI NAPA "Master".

Zastrozhnokova I. V., PhD in Public Administration, Associate Professor of Public Administration, Administration and Law Department, Taurian State Agrotechnological University, Melitopol
ORCID 0000-0002-9988-5288

THE CONCEPTUAL APPARATUS OF THE STUDY OF STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

The state regulation of the educational system of Ukraine begins with the consolidation of the rights of citizens to education in the constitution of Ukraine. In the context of the formation of a full and detailed conceptual apparatus of state regulation of the development of the educational sphere, it is expedient to provide definition and research of the essence of the following concepts: “state regulation”, “state administration”, “educational activity” and “educational system”. The educational system is a concept that reflects the inalienable component of any society or community and includes the field of preschool, extracurricular, general secondary, vocational, higher and postgraduate education, self-education, postgraduate studies and doctoral studies. In society, there is a need for the preparation and adaptation of their citizens to life in society and the world around them, and the educational system itself is responsible for this process. The concept of state regulation should be determined on the basis of the general theory of management, taking into account the particular sphere of activity of state bodies, which are of executive character. Consequently, “state regulation” is a broader concept than “public administration”, since it covers the broader scope of state activity. Therefore, state regulation is closely linked to the forms of public administration. The main body of executive power in the field of education and science is the Ministry of Education and Science of Ukraine (MES), whose activities are guided by the Cabinet of Ministers of Ukraine. The main missions of the ministry are to ensure the development and implementation of state policy in the following areas: education and science, scientific, scientific and technical and innovation activities, technology transfer. State regulation of education is a system of social, political, organizational, legal, and economic methods and forms of influence on subjects of educational processes that determine the environment for the realization of tasks and goals that can simultaneously meet both the strategic interests of the state and the immediate interests of themselves these subjects.

Key words: public administration, state regulation, state regulation of the educational system, educational institutions, education, educational system, components of the educational system.

Надійшла до редакції 17.07.2019 р.